

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تمنّی و جلوه‌های هستی

دکتر میرزا جعفر

بشیر سراجی

فاطمه حسینی

www.ketabonline.com

سرشناسه:	سراجی، بشیر، ۱۳۷۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخچه و جلوه‌های هنری مدرسه میرزا جعفر/ بشیر سراجی، فاطمه حسینی.
مشخصات نشر:	مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۲۷۳ ص: مصور (رنگی).
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۰۶-۳۵۹-۵.
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا.
یادداشت:	کتابنامه، ص: ۲۶۷.
موضوع:	مدرسه علمیه میرزا جعفر (مشهد).
موضوع:	مدرسه‌ها -- ایران -- مشهد -- تاریخ.
موضوع:	ساختمان‌های مدارس -- ایران -- مشهد -- تاریخ.
موضوع:	مشهد -- آثار تاریخی.
موضوع:	ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ق..
شناسه افزوده:	حسینی، فاطمه، ۱۳۷۱ -
شناسه افزوده:	بنیاد پژوهشهای اسلامی
ردیف دیوبندی:	۹۵۵/۸۲۲
رده‌بندی کنگره:	DSR۲۱۲۱
ردیف کتابشناسی ملی:	۵۷۸۹۴۰۰

تاریخچه و جلوه‌های هنری مدرسه میرزا جعفر

بشیر سراجی، فاطمه حسینی

ویراستار: سید جلال قیامی میرحسینی

نمونه خوان: سید عباس سلمان زاده

صفحه‌آرایی، طراحی جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۸ / ۲۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۱۵۲۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳	سخن ناشر
۱۵	پیشگفتار
۱۹	مقدمه مهندس پیشبیدی
۲۳	درآمد

فصل اول:

اریه چیه بنا و بانی مدرسه میرزا جعفر

۲۷	خاندان سروقد
۲۹	میرزا جعفر سروقد
۳۳	وقف نامه اولادی میرزا جعفر
۳۵	املاک مشهد مقدس معلی
۳۷	[املاک سرجام]
۴۰	[حواشی الواقف وقف نامه]
۴۳	مدارس اسلامی
۴۴	مدارس اسلامی با تأکید بر عصر صفوی
۴۵	مدارس علمیه مشهد
۴۶	مدرسه میرزا جعفر

فصل دوم:

معماری مدرسه میرزا جعفر

۵۱	سامانه زمينه
۵۳	موقعیت مدرسه نسبت به حرم امام رضا <small>علیه السلام</small>
۵۵	موقعیت مدرسه میرزا جعفر در نقشه های قدیمی
۵۶	عناصر معماری بنا در گذشته
۵۸	ورودی های مدرسه در گذشته
۶۴	کلیات معماری بنا

۶۹	وضعیت کنونی ورودی های قدیم
۷۰	ورودی های کنونی مدرسه
۷۳	جزئیات معماری بنا
۷۳	ایوان
۷۴	ایوان شمالی
۷۷	ایوان جنوبی
۷۹	هشتی مدرسه
۸۱	مسجد
۸۹	کتابخانه قدیمی مدرسه میرزاجعفر
۹۵	اتاق مطالعه
۹۶	سرویس بهداشتی، حمام و آشپزخانه
۹۶	زمین (تالار غذاخوری - خشک شویی)
۹۷	حیاط مرکزی
۱۰۰	قبره شیخ مرتضی
۱۰۳	تصویرهای سه بندی
۱۰۵	روابط فضایی
۱۰۷	مدارک مجمره
۱۱۰	اسناد قدیمی مدرسه میرزا

فصل سوم:

تحولات و تعمیرات، موقوفات، تولید و فعالیت های آموزشی

۱۱۵	تحولات و تعمیرات
۱۳۰	عکس های قدیمی هنگام بازسازی مدرسه میرزاجعفر
۱۳۲	موقوفات
۱۳۳	وقف نامه مدرسه میرزاجعفر ۱۰۷۹ ق.
۱۳۹	محبوسه محمدخان قاجار بر مدرسه علمیه میرزاجعفر
۱۴۲	سجلات حبس نامه
۱۴۵	تولیت
۱۵۱	جایگاه علمی مدرسه، فعالیت ها و برنامه های آموزشی
۱۵۲	عالمان برخاسته از مدرسه
۱۵۴	اساتید برجسته مدرسه

فصل چهارم:

مفاهیم معماری به کاررفته در بنا

۱۶۲	تقارن در بنا
۱۶۳	محوربندی فضایی

۱۶۴	مدرسه دو ایوانی میرزا جعفر
۱۶۵	کلاف بندی
۱۶۶	فضاهای پرو خالی
۱۶۶	سیراز کثرت به وحدت
۱۶۸	آئینه - آبی (عالم مثال، عالم خیال)
۱۶۹	تعیین زمان

فصل پنجم:

تزیینات

۱۷۳	تزیینات مدرسه میرزا جعفر (کتیبه و خط)
۱۷۹	تزیینات ایوان شمالی (کتیبه و خط)
۱۸۱	تزیینات مربوط به ایوان جنوبی (کتیبه و خط)
۱۸۳	نمونه‌های از کتیبه‌های مسجد و مدرس مدرسه
۱۹۶	کتیبه‌های ورودی طبرسی مدرسه میرزا جعفر
۲۰۳	نقاشی دیواری کتابخانه (یورب آر)
۲۰۶	کاشی کاری
۲۰۷	الگوهای اسلیمی
۲۰۹	نحوه کشیدن خطوط اسلیمی بر روی کاشی
۲۱۰	مقرنس
۲۱۲	پلان معکوس مقرنس ایوان شمالی
۲۱۲	مقرنس از دیدگاه فنی و کاربردی
۲۱۴	رسمی بندی و پلان معکوس
۲۱۷	انواع مقرنس به کاررفته در بنا
۲۱۷	کاربندی مدرس و مسجد مدرسه میرزا جعفر
۲۱۹	انواع کاربردی به کاررفته در مدرسه
۲۱۹	آرایه و تزیینات سالن آمفی تئاتر
۲۲۰	آرایه و تزیینات سقف کتابخانه مدرسه
۲۲۱	قوس
۲۲۱	رفتار قوس‌های پنج اُهفت
۲۲۳	طریقه رسم قوس پنج اُهفت
۲۲۴	قوس پنج اُهفت کند
۲۲۴	قوس خوانچه پوش با گلوبی باز
۲۲۶	قوس کلاله
۲۲۹	گروه بندی قوس‌ها
۲۳۰	پیشینه هنر گره چینی در آثار معماری ایران
۲۳۱	گره چینی در کاشی

۲۳۲	پیشینه نقش گره در هنر گچ‌بری
۲۳۴	ترسیم ربع زمینه از گره هشت و چهارلنگه
۲۳۴	ترسیم ۱/۴ از گره شش چهارلنگه
۲۳۵	ترسیم زمینه بازوبندی مربع
۲۳۶	ترسیم ۱/۴ از گره آلت لغت (ده تند)
۲۳۸	ترسیم شمسۀ هشت صلیب آلت لغت
۲۳۹	تزیینات
۲۳۹	چشم‌انداز به ایوان عباسی
۲۴۱	مصالح به‌کار رفته در بنا

فصل ششم: سازه

۲۴۷	بارگزی
	نحوه انتقال نیرو در طاق و قوس کتابخانه
۲۵۱	
۲۵۱	ایستادگی
۲۵۷	گروه‌بندی

فصل هفتم: تأسیسات

۲۶۱	تهویه
۲۶۲	نورگیری
۲۶۳	نورگیرهای طبقه دوم
۲۶۳	ناودانی
۲۶۴	سنگ‌فرش
۲۶۵	ضمائم
۲۶۷	منابع و مأخذ

خداوند را شناسم که عمری عطا نمود تا یک بار دیگر بتوانیم به جامعه علمی و هنری خدمت کنیم و با فلم زدن در این عرصه، گذشته‌ای را از دل تاریکی‌ها بیرون کشیده و تاریخی را احیا نماییم. چه چاره بهتر از اینکه آن گذشته، در دل بهشتی است که نورانیت و الطاف بی‌کران امام هشتم، امام هریزانی، آن عجیب می‌باشد؟ اما حقیر کجا و مشهدالرضا کجا و تاریخ و معماری کجا؟

مادرم همیشه با بغضی که سعی بر موفقی‌کردنش داشت، می‌گفت: امام رضا علیه السلام تو را به من داد و خودش هم تو را از من گرفت! پسرانوح است که این جمله مادرانه، مدح شبیه به ذم است و آسودگی خاطر در آن موج می‌زند.

خداوند منان را سپاس می‌گویم که مرا با تاریخ آشنا کرد، یک معمار را همدمم قرار داد و مسیر عارفانه طلبگی را پیش رویم نهاد.

می‌خواستم مهندس معمار شوم و برای رسیدن به این مهم، کوشیدم. دیری نپایید که با لطف ویژه خداوند بدان رسیدم، اما سرانجام می‌بایست میان دانشگاه رضوی و دانشگاه امام حسین علیه السلام سپاه ورشته‌ای که همیشه آرزویش را داشتم، یعنی معماری (دانشگاه تبریز) یکی را انتخاب می‌کردم. دانشگاه رضوی در داخل حرم بود و می‌توانستم هم‌زمان، هم سرباز امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف شوم و هم رشته تاریخ را که روزگاری حسرتش بابت ضیق وقت در دلم مانده بود، فرا بگیرم. رشته معماری در مقابل پاسدار شدن و لباس دین به تن کردن، ناگزیر رنگ باخت و در نهایت، با استخاره‌ای، دودلی‌ها کنار رفت و حرم ثامن الحجج علیه السلام انتخاب شد. مادرم می‌گفت، نذر کرده بود که اگر زنده پا به دنیا بگذارم، در اولین فرصت، مرا برای زیارت

و ادای نذر به مشهد خواهد برد، اما از شگفتی‌های روزگار اینکه دشواری‌های مالی خانواده موجب شد که این نذر ادا نشود. به این ترتیب، عطش من در سیر صعودی قرار گرفت تا قدر حریم عشق را بیشتر بدانم.

با عنایت خاصه امام رضا علیه السلام طلبگی‌ام را آغاز کردم. مدتی در مدرسه خیرات خان و میرزا جعفر حجره داشتم، اما ارادت به میرزا جعفر طور دیگری بود و انگار ادای دینم به او پایان نداشت. یکی از استادانم می‌گفت، همه چیز را از امام رضا علیه السلام گرفتم. زندگی‌ام، همسرم، ماشینم و غیره. امام رئوف حواسش به همه بوده و هست، من هم بزرگ‌ترین و کوچک‌ترین خواسته‌هایم را در صحن دل‌انگیز و نشاط‌بخش مدرسه میرزا جعفر به پیشگاهشان عرضه داشتم. این چنین بود که زندگی‌ام به یک مهندس معمار پیوند خورد و دیگر این فکر که سال‌ها درس خواندم تا معمار شوم، ولی گذشته‌ام برباد رفته است، نمی‌توانست مرا آزار دهد. چون همه چیز را یکجا به دست آورده بودم. این‌ها همه گذشت تا اینکه موعد ادای دین به مرحوم میرزا جعفر رسید. من سالی که حاصل عمرش بود، فرا رسید.

نخستین جرعه‌های این برزمانی زده شد که همسرم با دکتر وفامهر درس «تحلیل سازه‌های سنتی و نو» داشت. ما تصمیم گرفتیم روی مدرسه میرزا جعفر کار کنیم، اما انگار همه درها به رویمان بسته شده بود. در بدو کار، خیال داشتیم شاید تا اینکه همسرم برای کشیدن پلان و نما و مقطع مدرسه، دست به کار گردید. از ظرفی، ده تمان خالی بود، چون هیچ‌کس به ما مدرکی از مدرسه نمی‌داد و از طرف دیگر، شوق ما برای این کار، فروکش نمی‌کرد و می‌بایست با قدرت ادامه می‌یافت.

پایه این نوشتار از زحمات مرحوم فاضل و رضا ذریع شئت گرفت و با خاطرات مقام معظم رهبری و آثار محمود پسندیده دل‌گرم شد. قرار این بود که نزد ماندگار و میان‌رشته‌ای خلق کنیم. بنابراین بخش تاریخی کتاب برعهده بنده قرار گرفت. رقابت‌های معماری آن را همسرم پذیرفت، ولی این کار هنوز خام بود و نیاز به پژوهش بیشتری داشت.

درسی تحت عنوان «هنر و معماری اسلامی» با دکتر قنوات داشتم. رسم بر این بود که هرکس تکلیفی را که استاد از او می‌خواست، انجام می‌داد، اما فکر و ذکر من مدرسه میرزا جعفر بود. از آنجا که بعد از شش ماه تلاش هنوز به اتمام نرسیده بود، از دکتر قنوات تقاضا کردم به بنده لطف کنند تا اثر نیمه‌کاره میرزا جعفر را در این فرصت چندماهه به پایان برسانم. ایشان در

ابتدا نپذیرفتند، اما در جلسه بعد، گفتند: روی حرفت فکر کردم، قبول، به شرط اینکه در پایان نیم سال کتاب را تحویل دهی. بابت این فرصتی که غنیمت شمردنش بسیار لذت بخش و دل نشین بود، در پوست خود نمی گنجیدم. بنابراین، با انرژی مضاعف، کار را پی گرفتم.

طی دوران فیش نویسی، به واسطه دکتر رئیس السادات با مهندس مصطفی سروقد طوسی، فرزند مرحوم مهدی سروقد، آخرین تولیت مدرسه (در آن زمان) آشنا شدم و اطلاعات مفیدی از خاندان سروقدی و موقوفه های مرحوم میرزا جعفر برایم حاصل گردید. آنچه قطعه های پازل تاریخ مدرسه را تکمیل کرد، آرشیواسناد و مصاحبه های موجود در بخش تاریخ شفاهی آستان قدس بود که موجب شد این اثر پدید آید.

در پایان بر خود، یاجب می دانیم از حجج اسلام و المسلمین دکتر سید محمود مرویان حسینی و علی جلائیان اکبرنیا و آقایان سید محسن ناجی نصرآبادی، جواد علائی، محمدسعید رضوی، حسین ساقی، محمدرضا نجفی، نظرزاده و حسامی برای راهنمایی ها و مساعدت ایشان در آستان قدس جلال قیامی میرحسینی برای ویرایش، عباس سلمان زاده برای نمونه خوانی و تقوی برای تراچی و صفحه آرایی نهایت قدردانی را ابراز بداریم. نیز شایسته می دانیم از مهندس رضا شیری به خاطر مقدمه کتاب و گوشزد کردن نکاتی که هیچ کس جزایشان یارای ما نبود و دکتر حانقلی زاده دست اندرکاران کتابخانه آستان قدس و دانشگاه رضوی، دکتر وفامهر و دکتر قنوات به خاطر کمک های مادی و لطفی که به بنده و همسرم نمودند و از دکتر حسینی صدیق و آقای خالق نیا و کاظمی به خاطر اینکه مدارک قدیمی بنا را که در موزه کوهسنگی موجود بود، در اختیارمان گذاشتند و هم انردن که به نحوی ما را یاری کردند و نامشان از قلم افتاده، کمال تشکر را به عمل بیاوریم.

محضر همه پژوهشگران، استادان، صاحب نظران و مخاطبان این اثر می سائیم که بابت هرگونه پیشنهاد و تکمیل اطلاعات کتاب، می توانند با ناشر تماس حاصل نمایند تا در ویراست های بعدی، کاستی های اثر رفع گردد.

بشیر سراجی - فاطمه حسینی

بهار ۱۳۹۸